

Анотація
Н.В.Казакова

Усовершенствование взаимодействия учителя начальных классов и родителей путем использования интерактивных форм работы

На основе анализа научно-педагогической литературы в статье рассматривается актуальная проблема взаимодействия учителя начальных классов и родителей. Одним из путей усовершенствования этого взаимодействия определено использование интерактивных форм работы с родителями младших школьников. Раскрыто содержание взаимодействия учителя начальных классов и родителей. Определены педагогические условия использования интерактивных форм работы с родителями.

Ключевые слова: взаимодействие учителя начальных классов и родителей, интерактивные формы работы, педагогические условия использования интерактивных форм работы с родителями.

Summary
N.V.Kazakova

Mastering of Interaction of Parents and a Primary School Teacher via the Usage of Interactive Forms of Work

On the basis of the analyses of the scientific-pedagogical literature, the actual problem of interaction of a primary-school teacher and parents are examined in the article. Usage of interactive forms of work with parents of primary pupils is determined as one of the ways of mastering of this interaction. The content of interaction of parents and a primary-school teacher is revealed. Pedagogical conditions of usage of interactive forms of work with parents are determined.

Key words: interaction of a primary-school teacher and parents; interactive forms of work, pedagogical conditions of usage of interactive forms of work with parents.

Дата надходження статті:

„23” грудня 2009 р.

УДК 159.922.7:159.943.2

Я.С.КАЛЬБА,
кандидат психологічних наук
(м. Тернопіль)

Вчинок як мета, засіб та критерій ефективності виховної роботи школи

У статті розкриваються важливість і можливості запровадження вчинкового підходу в систему освіти. Висвітлено психолого-педагогічний зміст поняття „вчинковий потенціал особистості учня”. Основними психолого-педагогічними умовами, що визначають процес формування вчинкового потенціалу учня, запропоновано розглядати: когнітивне та емоційне прийняття учнями значущості для себе і для інших вчинкової активності, суб’єктивні та об’єктивні стимули і можливості її актуалізації, суб’єктивний досвід вчинкової активності у різних сферах життєдіяльності.

Ключові слова: виховний процес, вчинок, вчинковий потенціал, компоненти вчинкового потенціалу, критерії формування вчинкового потенціалу.

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах глобальних трансформацій нашого суспільства вирішальним фактором виступає морально-ціннісна спрямованість особистості. Ця істина дається суспільній свідомості нелегко, але альтернативи їй немає. Відтак, на її дієву і швидко реалізацію мають спрямовуватися всі зусилля держави. Звичайно, що психологічній науці тут надаються виразні пріоритети. Нині йде пошук інноваційної виховувально-розвивальної парадигми: пропонуються нова методологія, що заперечує технократичну позицію, відшукуються реальні засоби використання прихованих психологічних ресурсів розвитку особистості. У цьому зв’язку на передній план виходить ідея вчинкового підходу, розробка якого започаткована В.Роменцем і продовжує здійснюватись представниками його наукової школи [8].

Центральна ідея нашого дослідження постулює положення, згідно з яким ефективність організованого виховного процесу і реорганізації його системи вимірюється особистісним вчинком як інтегральним психолого-педагогічним критерієм [2].

Поняття „вчинковий потенціал особистості учня” у цьому контексті набуває значення психологічної спроможності, спрямованості і внутрішньої готовності школяра до вчинку, що передбачає наявність відповідних душевно-духовних ресурсів і певних психолого-педагогічних умов.

З огляду на запропоновану В.Роменцем структуру вчинку, учинковий потенціал визначається як структурне і динамічне утворення, що поєднує в собі ситуаційні, мотиваційні, операційні та рефлексивні компоненти (див. рис. 1). Відповідно, модус потенціалу вчинкової активності вимагає повноти функціонування всіх його структурних компонент. На нашу думку, це дозволяє забезпечити реальну (а не декларовану) цілісність у вихованні та розвитку морально-ціннісної системи особистості, де відсутній

розрив між рефлексивною свідомістю і практичною вчинковою дією. Окрім зазначеного, це ставить вихованця апіорі у позицію суб'єкта у виховуючій взаємодії, що вимагає вивільнення його творчих можливостей, відходу від Его-центрованості у прийнятті індивідуальних рішень, а також створює умови для реалістичного аналізу ним соціокультурного простору, всіх його складових, у яких розгортається той чи інший вчинок. Причому такий комплексний аналіз має особливе значення, коли здійснюється в контексті саморефлексії, що дозволяє спостерігати породження морально-ціннісної суб'єктності особистості учня у вчинковому вираженні.

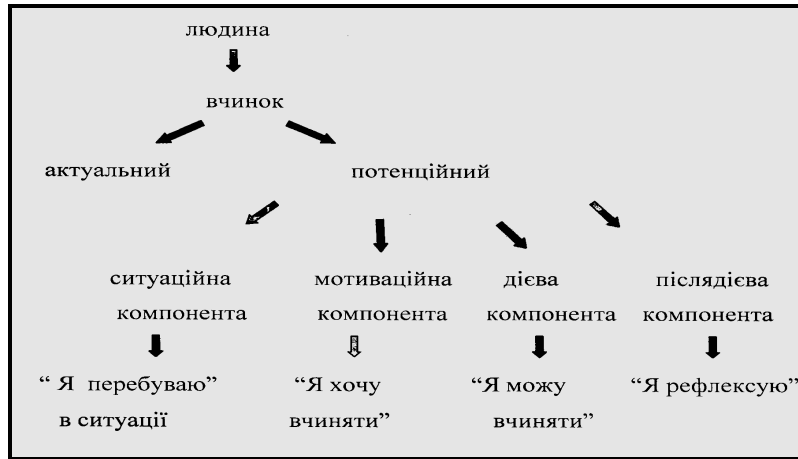

Рис. 1. Структурно-динамічна модель учинкової активності людини

Актуальним у цьому плані постає питання чи навіть проблема впливу інститутів соціалізації на підростаюче покоління з метою формування і розвитку у нього характерних сутнісних сил. А тому вкрай важливим видається, аби спроможність до вчинку виступала одним із базових критеріїв при оцінці рівня вихованості, душевно-духовного розвитку випускників освітніх закладів усіх рівнів і насамперед – школи.

Зазвичай сучасна школа стихійно впливає на формування психічних функцій у підростаючої особистості, не надаючи належної уваги розвитку у молоді людини здатності і готовності щодо їх вдосконалення. Проте саме школа, навчально-виховний процес та міжособистісні стосунки, що його супроводжують, є важливою складовою соціальної ситуації розвитку вчинкового потенціалу особистості учня. Принциповим є те, що процес формування вчинкового потенціалу здійснюється упродовж всього шкільного життя підростаючої особистості, але його ефективність залежить від певних психолого-педагогічних умов.

Формулювання цілей статті... З огляду на такий стан речей метою дослідження стало науково-практичне обґрунтування психолого-педагогічних умов формування вчинкового потенціалу учнів, з'ясування можливостей вчинково-розвивального впливу вчителя на учня.

Виклад основного матеріалу... Науково-практичний аналіз заявленої проблеми побудовано за проектною логікою: починаючи з розкриття змісту, розуміння, значення вчинкової активності учнями та вчителями, висвітлення психологічних особливостей сформованості вчинкового потенціалу у школярів і завершуючи специфікою його формування.

Так, результати дослідження психосемантичної компоненти вчинкового потенціалу встановили певну невідповідність між виявленим значенням критерію вчинковості і його реальним застосуванням у практиці шкільного життя. Значна частина учнів усвідомлює сутність та значущість вчинкової активності недостатньо або ж неадекватно передусім через те, що у практиці безпосереднього спілкування з дорослими (вчителями, батьками) вони стикаються зі словом “вчинок” переважно у його негативному значенні, як вияв дорікань, звинувачень щодо їх неналежної поведінки. Водночас дослідження дозволяє зробити висновок про наявність в учнів власного уявлення про поняття “вчинок”. З'ясовано, що діапазон розуміння вчинковості для пересічного учня сягає від порятунку життя тварини до “боротьби за власне життя із собою самим”, де, незалежно від ситуації, успішність втілення цих намірів залежатиме від органічності поєднання таких спонук, як:

- **“оригінальність”**: “це те, що випадає не кожного дня і не кожному вдається зробити”; “зробити щось таке, не як всі”; “здійснити те, що не кожен може”; “здійснити щось надзвичайне”; “це не лише перевести бабцю через дорогу, чи поступитися місцем у транспорті, а справжній вчинок – це щось оригінальне, навіть екстремальне”; “це ризик”; “це подвиг”; “це щось героїчне”; “відважне, що вимагає мужності та сили волі” і т.п.;
- **“альтруїстичність”**: “зробити комусь добро без користі для себе”; “це добро на благо інших”; “допомога людині, яка потребує її в цю хвилину”; “це щось в ім'я любові та щастя інших” тощо;

- **“інтенційність”**: “здійснити те, що ти хочеш, а не просто змушений робити”; “здійснити те, що йде з душі, із серця, із середини” тощо;
- **“потенційність”**: “здійснити те, що, здавалося б, не в твоїх силах”; “перевершити себе, свої сподівання”; “зробити щось надреальне”;
- **“екзистенційність”**: “це порятунок життя”; “це самопожертва”, “це те, що супроводжується особистими жертвами”; “це коли ти ризикуєш власним життям заради когось”; “коли ти віддаєш заради інших своє щастя, свою любов, своє життя”; “це коли ти віддаєш себе повністю”, “можеш перебороти свої страхи” тощо.

Виділений кольорово-психологічний профіль “вчинкових асоціацій”, дає можливість припустити, що на підсвідомому рівні вчинкова активність знаходить в учнів здебільшого позитивний, емоційно забарвлений і сутнісно навантажений відгук (див. рис. 2). Підтвердженням цьому є те, що при асоціюванні з учинком рослин і живих істот у відповідях учнів повністю відсутніми були образи, які викликали б неприємні почуття, тобто ніхто не асоціював вчинок із “кактусом”, “павуком”, “тарганом”, “гадюкою”, “акулою”, тощо.

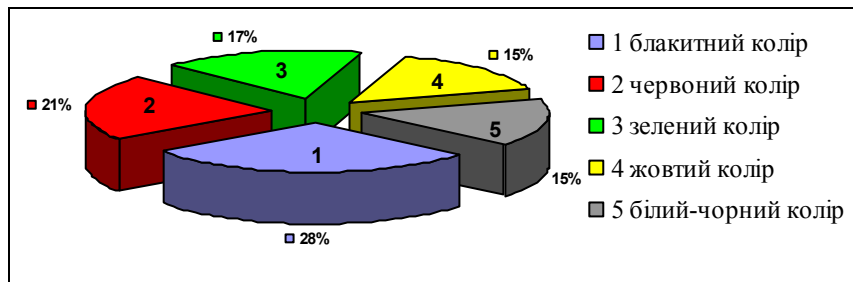

Рис.2. Відсотковий розподіл кольорових асоціацій учнів

У порівнянні з учнями, вчителі виявляють меншу “вчинкову сензитивність”. Результати дослідження вказують, що частина з них асоціює вчинок лише з негативними явищами, трагедіями, різними трафунками, інша – надає йому подвійного значення. Встановлено, що в сучасній психолого-педагогічній науці і практиці недостатньо враховується виховний ресурс вчинкового підходу, поняттю вчинок не надається належної уваги в процесі формування особистості учня, у значної частини педагогів спостерігається неадекватне, помилкове, далеке від наукового уявлення про сутність вчинку та його розвивальні можливості.

Так, виділено низку психолого-педагогічних факторів, що негативно впливають на формування “вчинкового” середовища у школі:

- зниження уваги до виховних питань (45% вчителів дали ствердну відповідь щодо цього, 28% – обрали нейтральну позицію, 27% – вважають, що навчання і виховання у школі реалізуються на однаковому рівні);
- 78% опитаних вчителів переконані в тому, що вихованням повинна займатися сім'я і нести за це основну відповідальність.

Вищезазначене дозволяє зробити попередній висновок, що у професійній свідомості педагогів такий понятійний конструкт, як “здатність до вчинку” належним чином не асоціюється з уявленням про головну мету виховного процесу, що дає підстави констатувати одну з основних психолого-педагогічних умов формування вчинкового потенціалу учня – **раціональне та емоційне прийняття останніми значущості для себе і для інших вчинкової активності.**

Розкриваючи суть поняття “вчинкового потенціалу особистості учня” в практичній площині, актуальним постає питання конкретизації психологічних особливостей досліджуваних структурних компонентів, а саме:

- ситуаційна компонента (“Я перебуваю в ситуації”), її специфічними психологічними характеристиками розглядаємо потенційну спроможність учня виокремити себе із соціального середовища у кожний момент свого буття, його потенційну спроможність відобразити зміст антагоністичних ознак ситуації, потенційну залежність – незалежність від ситуації (обставин);
- мотиваційна (спонукальна) компонента (“Я хочу вчиняти”), яка інтерпретується як диспозиція, установка – готовність діяти певним чином за певних обставин (психологічна форма існування вчинкового потенціалу). У структурі вчинкового потенціалу ця компонента визначає, чого саме хочеться людині в цій ситуації, на що (на які цінності) буде зорієнтована, спрямована її активність;
- дієва (операційна) компонента (“Я можу вчиняти”) розглядається, як потенційна спроможність учня віднайти найбільш ефективні й адекватні засоби, прийняти максимально творче рішення щодо ситуації, яка виникла, втілити намір у реальність;

- післядієва (рефлексивна) компонента (“Я рефлексую”) передбачає оцінку учнем вчиненого та його фіксацію в індивідуальному досвіді.

При оцінці вчинкового потенціалу учнів додатковим орієнтиром обрано шестиблочну модель учинку, запропоновану В.О.Татенком [7], що забезпечило можливість більш рельєфно диференціювати індивідуально-типологічні особливості вчинкового потенціалу учня (див. рис. 3).

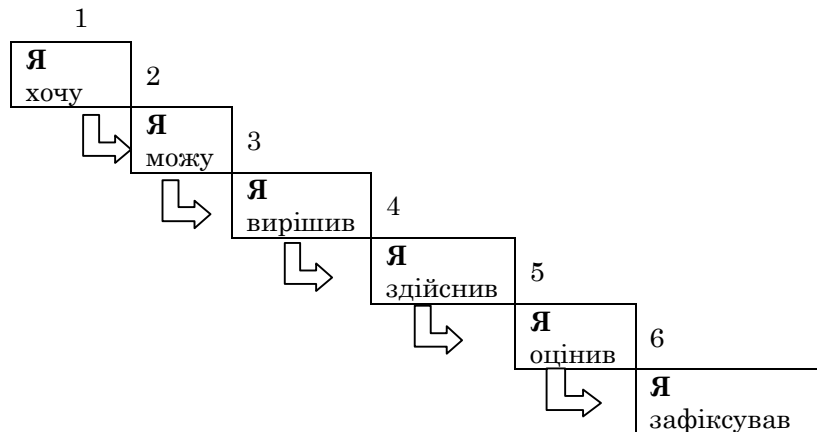

Рис.3. Шестиблочна модель учинку, за В.О.Татенком

Психологічні особливості сформованості вчинкового потенціалу учнів вивчалися в експериментальних умовах. Це відбувалося в ході трансформації преконвенційного, конвенційного та постконвенційного рівнів спроможності учнів вчинково розв’язувати колізійні ситуації та рефлексувати власний вибір (методика Л.Колберга “Оцінка рівня розвитку моральної свідомості”) [1, с.5].

В аналізі інформаційно-допоміжними виступили емпіричні дані за розробленим комплексом психодіагностичних методик:

- малюнково-аперцептивний тест (модифікований варіант тематичного аперцептивного тесту Г.Мюррея, адаптований Л.Н.Собчик) – проєктивна методика, що дозволила з’ясувати особливості реагування респондентів у межах заданої ситуації, способів самовизначення в ній, спроможності виявляти суб’єктну чи об’єктну орієнтацію тощо [6];

- “Тест смисложиттєвих орієнтацій” – адаптована версія (адаптація Д.О. Леонт’єва) тесту “Ціль в житті” (Pur pose – in Life Test, PIL) Д.Крамбо і Л.Махолика, розробленого на основі логотерапії В.Франкла, з допомогою якої з’ясувались, які саме психологічні фактори можуть впливати на оцінку, розуміння, а, отже, й переживання вчинкової ситуації учнями [3];

- методика “Ціннісних орієнтацій” М.Рокіча, застосування якої обумовлювалось бажанням дещо глибше проникнути у ціннісну структуру вчинкової мотивації учня, отримати діагностичну інформацію щодо потенційних можливостей останньої, яка в структурі потенціалу вчинковості посідає місце диспозиції, настанови на автентичні цінності [5, с.637].

Знаковою залежністю у цьому контексті є виявлена суперечність між спроможністю вихованця діяти ідеально-вчинково та почуттям причетності, залежністю від стереотипних форм життєвиявлення. Така певною мірою пригніченість вчинкової активності учнів пояснюється насамперед тим, що в більшості випадків їхня позиція в життєвій ситуації визначається деструктивними та пасивними тенденціями. Невіра у можливість контролювати події власного життя, елементи фаталізму спричиняють залежність від такої ситуації. У результаті учень під тиском обставин може відступити, “віддатися на розсуд долі” тощо. А тому більшість учнів, стикаючись з проблемною ситуацією, не виявляють потенційної здатності розв’язати її учинково, у першу чергу через брак можливості усвідомлення змісту колізійних ознак ситуації та психологічної залежності від неї.

Ця тенденція пов’язана і з наступним виявленим емпіричним фактом. Мова йде про те, що для більшості учнів не є визначальними цінності, орієнтовані на самоактуалізацію, самоствердження, трансцендентну поведінку і власне вчинок. Тому, розглядаючи структуру мотивації учнів крізь призму вчинкового потенціалу, можна припустити, що в більшості випадків у ситуації боротьби мотивів навряд чи перемогу отримає саме той, що несе в собі потенцію вчинку. Слід також зазначити, що проблемними для учнів є не стільки боротьба “вчинкового” мотиву з “невчинковим”, скільки включення у такий двобій двох чи більше мотивів, які фактично не несуть у собі ознак вчинковості (наприклад, обидва меркантильні). Учні з високим рівнем сформованості вчинкового потенціалу, припускаємо, зорієнтовані

лише на “теоретичне” розв’язання колізійних ситуацій через властивий їм екстернальний рівень локусу контролю та недостатньо виражене прагнення до вчинку.

Із зазначеного випливає, що у формуванні вчинкового потенціалу учня виключно суттєву роль відіграють **суб’єктивні стимули та можливості актуалізації його вчинковості, набуття ним особистого досвіду вчинкової активності в різних сферах життєдіяльності.**

Проведення дослідження дозволило запровадити методичні підходи, що підтверджують можливість цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу на розвиток вчинкового потенціалу учнів та розширення діапазону вчинково-розвивального впливу вчителя на учня. Розроблена спеціальна програма психолого-педагогічних заходів для учнів та вчителів, результати апробації якої засвідчили можливість формування в учнів адекватних уявлень про вчинок, критерії його оцінки, а також здатності вчинково розв’язувати колізійні ситуації. Спроможність і готовність вчителів здійснювати виховний процес за вчинковим сценарієм вивчалися в експериментальних умовах через розв’язання ними типових виховних проблем.

Окрім цього, виключно для учнів запропоновано психологічний тренінг “Можливості власного зростання”, спрямований на підвищення у них рівня внутрішнього локусу контролю, стимуляцію почуття самодостатності, подолання надмірної нормативності, стереотипності, актуалізацію ціннісно-смыслових мотивів та активацію індивідуально-неповторних форм прояву вчинкової активності, виявлення психологічних блоків, що перешкоджають особистісно-вчинковому зростанню учнів, та можливості їх долання. Програма означеного тренінгу розроблялась відповідно до стратегії організації “Г – груп” (Gestalt – groups, з нім. – гештальт-групи), запропонованих Ф.Перлзом. Логіка вибору цієї стратегії пояснюється тим, що метою “Г – групи” не є навчання, як у “Г – групах”, і не терапія, як, наприклад, у психоаналізі, а власне – актуалізація потенційно існуючих у людини внутрішніх ресурсів, що сприяють її особистісному зростанню, досягненню зрілості, інтеграції, з’ясуванню цінності власної особистості, розширенню сфери свідомості тощо. Разом з тим, слово “gestalt” (з нім. мови) підкреслює цілісність психічної організації людини, що, у свою чергу, забезпечує можливість дослідження вчинку як форми прояву цілісного буття людини [4].

Відтак, запропоновані методичні підходи дозволили обґрунтувати наступне:

1. Проведення тематичних бесід із застосуванням роз’яснювального методу сприяє загостренню уваги вчителів на вчинковій проблематиці, формуванню і закріпленню позитивного ставлення до вчинку як можливої мети та засобу досягнення необхідного виховного результату.

2. Активне залучення вчителів до заходів, спрямованих на актуалізацію вчинкового потенціалу учнів, сприяє розвитку в них вчинкової рефлексії, розширює можливості розуміння і діапазон психолого-педагогічного потенціалу вчинково-розвивального впливу на учня.

3. Організація спеціальних тренінгових семінарів, орієнтованих на розвиток вчинкового потенціалу учнів, актуалізує і розвиває в них моральність, креативність, ініціативність, інтернальність, рефлексивність, самодостатність, прояви незалежності і самостійності, долає надмірну нормативність та стереотипність у поведінці, активує індивідуальні способи вчинкової взаємодії.

4. Цілеспрямоване проведення спільних учительсько-учнівських учинково орієнтованих заходів створює можливість для формування і розвитку особливого учинкового психолого-педагогічного середовища як сутнісної основи організації всієї виховної роботи школи.

Таким чином, проведення психолого-педагогічних заходів впливу на розвиток вчинкового потенціалу учнів дозволяє:

- актуалізувати у свідомості учнів та вчителів актуальність вчинкової проблеми;
- накопичувати психолого-педагогічну інформацію, яка налаштовує їх на розуміння, прийняття та рефлексію вчинкової позиції;
- відпрацьовувати з вчителями можливі засоби вчинкового впливу на особистість учня, тим самим активізувати їх вчинково-виховний психолого-педагогічний ресурс.

Перспективним видається застосування вчинкового підходу у процесі реформування не тільки виховного, але й навчально-виховного процесу в цілому, зокрема у методичній формі спільного вчинку вчителів і учнів, у якому в єдності реалізуються як пізнавальні, так і виховні цілі.

Висновки... Результати проведеного дослідження обґрунтовані у таких положеннях. Цілком природним є той факт, що зразки вчинкової активності можуть і повинні бути засвоєні новими поколіннями. Проте цього не завжди достатньо, щоб молода людина продукувала власний вчинок як синтез морального, душевно-духовного. Річ у тім, що людині притаманний певний учинковий потенціал, проте в кожній він різний, оскільки різними є внутрішні і зовнішні умови, а також індивідуальна логіка його формування та рефлексії з боку самої підростаючої особистості. Хоча учинковий потенціал як загальнолюдську сутнісну силу людина отримує в спадок, проте перетворити його на вчинковий потенціал “для себе” мусить вона сама, реалізуючи тут свої суб’єктивні сили й можливості. Трапляється, що таке вчинкове самопотенціювання здійснюється індивідом усупереч умовам життя. Проте це радше виняток, аніж правило. А тому доцільним видається шлях цілеспрямованого творення психолого-

педагогічних умов, які б сприяли розгортанню, зростанню та актуалізації вчинкового потенціалу підростаючої особистості, набуття нею ще в стінах школи досвіду вчинкового діяння, саме тих умов, які б надали освітньому процесу вчинкового характеру, що є цілком логічним і автентичним для власне людського способу передачі досвіду наступним поколінням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анциферова Л. И. Связь морального сознания с нравственным поведением человека (по материалам исследований Лоуренса Колберга и его школы) / Л. И. Анциферова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – № 3. – С. 5-17.
2. Кальба Я. С. Психологічні особливості формування вчинкового потенціалу особистості учня : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук / Я. С. Кальба. – К., 2006. – С.2-4.
3. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО) / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1992. – 16 с.
4. Перлз Ф. Практика гештальттерапии / Ф. Перлз. – М. : Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 480 с.
5. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ, 1998. – С. 637-641.
6. Собчик Л. Н. Рисованный апперцептивный тест / Л. Н. Собчик. – СПб. : Речь, 2002. – 32 с.
7. Татенко В. А. Психолого-педагогические механизмы формирования поступка учащегося : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук / В. А. Татенко. – К., 1979. – С. 3-10.
8. Татенко В. О. Субъектно-вчинкова парадигма в сучасній психології / В. О. Шатенко // Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 316-357.

Аннотация

Я.С.Кальба

Поступок как цель, средство и критерий эффективности воспитательной работы школы

Статья раскрывает важность и возможности внедрения поступкового подхода в систему образования. Отражено психолого-педагогическое содержание понятия "поступковый потенциал личности ученика". Основными психолого-педагогическими условиями, которые определяют процесс формирования поступкового потенциала ученика, предложено рассматривать: когнитивное и эмоциональное принятие учениками значимости для себя и для других поступковой активности, субъективные и объективные стимулы и возможности ее актуализации, субъективный опыт поступковой активности в разных сферах жизнедеятельности.

Ключевые слова: воспитательный процесс, поступок, поступковый потенциал, компоненты поступкового потенциала, критерии формирования поступкового потенциала.

Summary

Y.E.Kal'ba

Act as Purpose, Mean and Criterion of Efficiency of Educative Work of School

The article reveals importance and possibilities of introduction of action approach into the system of education. Psychological-pedagogical content of the concept "actional potential of personality of a student" is reflected. The basic psychological-pedagogical criteria which determine the process of forming of actional potential of a student are: cognitiv and emotional acceptance by the students of meaningfulness for themselves and for others to actional activity, subjective and objective stimuli and possibilities of its actualization, subjective experience of action activity in the different spheres of vital functions.

Key words: educative process, act, actional potential, components of actional potential, criteria of forming of actional potential.

Дата надходження статті:

„8” грудня 2008 р.

УДК 376.64 + 37.048.4

Н.Г.КЛІМКІНА,

аспірант

(м.Івано-Франківськ)

Професійна орієнтація підлітків із неповних сімей як чинник позитивної адаптації в соціумі

У статті висвітлено провідні чинники професійної орієнтації підлітків із неповних сімей у школі задля профілактики девіантної поведінки та формування соціальної активності.

Ключові слова: професійна орієнтація, неповні сім'ї, адаптація, соціум.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті спрямована на „формування трудової і моральної життєтворчої мотивації, активної громадянської та професійної позицій; навчання основних принципів побудови професійної кар'єри і навичок поведінки в сім'ї, колективі та суспільстві, системі соціальних відносин і, особливо, на ринку праці” [1, с.3]. Реалізація окреслених завдань передбачає передусім орієнтацію педагогічного процесу